

ПРИРОДО-РЕСУРСНА БАЗА ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ЕКОТУРИЗМУ У МЕЖАХ НПП “ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ”

Розвиток сфери туристичних послуг у межах національного парку є одним з провідних завдань. У структурі самих послуг, що пропонуються на сьогодні туристичними суб'єктами значного поширення набули такі напрямки як короткотривалі пізнавальні екскурсії та зелений туризм. При цьому розвиток туристичної інфраструктури концентрується лише в кількох центрах (м. Кам'янець-Подільський, ур. Бакота тощо) і тому велика кількість туристичних ресурсів, що розміщені на території парку практично не використовується. Незацікавленість у використанні таких ресурсів полягає у відсутності коштів на формування первинних елементів інфраструктури, а також обмеженість рекламної інформації про них. У свою чергу відсутність організованої діяльності із залучення туристичних об'єктів до економічної сфери, провокує розвиток стихійної рекреації, що практично не може контролюватися або обмежуватися. Відсутність туристичного інтересу до потенційного ресурсу призводить до його залучення в інші форми землекористування, при цьому втрачається економічний ефект від використання ресурсу, а часто знищується і сам ресурс. Ще один із наслідків проявляється в тому, що природні геосистеми одержують більше антропогенне навантаження при майже однаковій економічній ефективності у порівнянні з розвитком туристичної форми ресурсокористування.

Метою публікації виступає аналіз територіальної структури туристичних ресурсів у межах НПП “Подільські товтри” та оцінка можливостей їх використання як альтернативного напрямку природокористування.

Оптимізація туристичної сфери території національного парку вимагає об'єктивної економічної та екологічної оцінки основних ресурсів та перспектив їх використання. Питаннями аналізу використання туристичних ресурсів на території НПП “Подільські Товтри” почали займатися ще в кінці 60-х років ХХ століття. Це було зумовлено підвищенням інтересу до спортивного туризму та розвитком краєзнавчих досліджень в Радянському Союзі. Детальні описи цікавих туристичних об'єктів та підходи до розробки туристичних ресурсів подано в серії краєзнавчих нарисів. В путівнику “Медобори” 1975 року видання, за редакцією В. Радзівського та В. Бурми подано характеристику природних та історико архітектурних туристичних об'єктів, що приурочені до Товтрової гряди. Описано найцікавіші перекази, які пов'язані з даними об'єктами та розроблено схему пішохідного маршруту для огляду об'єктів. Путівник “Високі береги Смотрича” 1978 року за редакцією Г. Дем'янчука характеризує найцікавіші туристичні об'єкти басейну р. Смотрич і особлива увага зосереджена на пам'ятних місцях, що пов'язані з життям Устима Кармелюка. У путівнику “Збруч ріка єднання” В. Радзівський описує можливості організації водної подорожі та огляду туристичних об'єктів у долині р.Збруч.

Другий етап вивчення туристичних ресурсів пов'язаний із створенням НПП “Подільські Товтри”. Потреба формування функціональних зон парку і особливо виділення зон регульованої та стаціонарної рекреації сприяла організації досліджень рекреаційних ресурсів до складу яких відносять також туристичні об'єкти. Питання оцінки рекреаційних ресурсів та умов розглядаються в наукових публікаціях Лясоти О.Л., Миська В.З., Карбовської Ж.А. та інших.

Однак незважаючи на вивченість проблеми окремі питання усе ж залишаються поза науковою увагою. До них передусім належить:

- розробка територіально-економічної структури туристичного комплексу території та його окремих елементів;
- економічні можливості туристичного ресурсокористування;

- екологічні наслідки впливу туристичної діяльності на природні ландшафти території;
- інтеграція туристичної та природоохоронної діяльності у межах НПП “Подільські Товтри”;
- популяризація туристичної діяльності в межах НПП “Подільські Товтри”;
- розробка окремих туристичних маршрутів та екологічних стежок.

Перспективним та відносно простим з точки зору реалізації, за умови відсутності інфраструктури, виступає один із видів екотуризму – пригодницький або екстремальний туризм. Така форма передбачає певні фізичні та емоційні навантаження учасників при подоланні природних перешкод. Здійснення таких заходів на добровільних засадах відповідно до встановлених норм визначаються як спортивний туризм. У випадку ж комерційної пропозиції організації екскурсійного маршруту близького за умовами до визначених норм учасники не одержують спортивних звань, а оплачують вартість послуги від якої отримують задоволення емоційних потреб. При цьому на відміну від спортивного туризму учасники не здійснюють попередніх тренувань для подолання природних перешкод. Ще одною відмінністю від спортивного туризму є повна відповідальність інструктора чи екскурсовода за безпеку учасників та збереження туристичних об’єктів. Тому дану форму туризму доцільніше називати саме “пригодницький туризм”. Територія НПП має найкращий потенціал для розвитку таких його видів як пішохідний туризм з елементами скелелазіння, водний та спелеотуризм.

Пішохідний туризм у класичному спортивному розумінні передбачає подолання значних відстаней, з набором та втратою висоти під час проходження маршруту, а також подолання природних перешкод з використанням спеціального спорядження. При цьому на проходження окремих ділянок маршруту відводиться певний час, що визначається до початку походу. Комерційний варіант зосереджує увагу лише на найбільш цікавих ділянках маршруту. Тривалість переходів при цьому значно коротша, а в деяких випадках може зводитися лише до спроб подолання однієї природної перешкоди групою (наприклад здійснення скельного спуску та підйому).

Розчленованість форм рельєфу території НПП “Подільські Товтри” створює умови близькі до гірських за мальовничістю ландшафтів та складністю подолання природних перешкод. Однак зручність під’їзду за рахунок сформованої транспортної мережі та можливість швидкої ліквідації аварійних ситуацій дозволяє здійснювати піші мандрівки з використанням елементів гірського туризму малопідготовленим туристам, а також дітям протягом усього року.

Для лімітування антропогенного навантаження необхідно організувати систему екологічних стежок. Якісний стан ландшафтів у межах екологічних стежок буде виступати фактором привабливості їх до залучення у структуру туристичного комплексу. Це у свою чергу буде сприяти контролю екоситуації на маршрутах екостежок та відсутності антропогенного навантаження, зумовленого туристичною діяльністю, на решті території.

Перспективними територіями для організації екологічних стежок і розвитку пішохідного пригодницького туризму виступають заліснені горбогірні товтрові гряди та каньйоноподібні долини річок. Відповідно найцікавіші об’єкти будуть зосереджуватися у місцях їх перетинів. За таким принципом доцільно виділити наступні центри:

1. Сатанівський центр. Формується на перетині товтрової гряди і долини р. Збруч. Характеризується наявністю значних лісовкритих площ, де переважає природна рослинність (сатанівський та іванковецький заказники, загальною площею понад 3000га.), порівняно слабкою рельєфною розчленованістю та сформованістю санаторно-рекреаційної інфраструктури. Входить до природоохоронної та стаціонарно рекреаційної зон НПП однак пропозиція туристичних послуг відсутня. Територія перспективна для організації не складних, тривалістю від 1 до 3 днів піших маршрутів. Екстремальною умовою буде виступати можливість самостійного орієнтування на місцевості.

2. **Нігинський центр.** Формується на перетині товтрової гряди і долини р.Смотрич. Особливості мозаїчності ландшафтних урочищ, різних типів рослинних угруповань та рельєфної розчленованості території визначають високу її естетичну привабливість. Тут наявні скелясті ділянки каньйону річки висотою понад 20м, цікаві карстові утворення (печери), значні лісові масиви, та порожисте русло р.Смотрич. Ці чинники зумовлюють щорічне проведення, у межах центру, обласних і всеукраїнських дитячих змагань зі спортивного туризму. Стихійна рекреація на території проявляється відносно слабо через відсутність зручних під'їзних шляхів. Природні умови центру дозволяють проводити триденні піші мандрівки з елементами орієнтування на місцевості, використання техніки скельного підйому та подолання водної перешкоди.
3. **Приворотський центр.** Утворюється на перетині товтрової гряди і долини р.Мукші на околиці с.Привороття. Природними ресурсами, що сприяють розвитку галузі пригодницького туризму, тут виступають окремі горби та грядові ділянки зі значною відносною висотою; значні масиви хвойного та широколистяного лісу; карстові форми рельєфу а також зручні місця для організації біваку. Дана територія розміщена в зоні стаціонарної рекреації НПП, а близькість розташування м. Кам'янця-Подільського і наявність під'їзних шляхів у хорошому стані зумовлює розвиток стихійної рекреації. Крім того на території проводиться видобуток корисних копалин (вапняку, піску та глини) кар'єрним способом. Як наслідок місцеві природні ландшафти зазнають сильного антропогенного впливу і потребують заходів рекультивації та обмеження промислового і рекреаційного впливу. За умови прокладення в межах центру екологічної стежки, тут можна здійснювати 1-2 денні пішохідні маршрути, з елементами орієнтування на місцевості. Додатковим стимулом розвитку туризму на території є наявність системи відпрацьованих штолень, які можуть використовуватися для екскурсій.
4. **Сурженецький центр.** Розміщений на перетині товтрової гряди і долини р.Тернави на околиці с.Суржинці. Особливості гідрологічної мережі та прояви ерозійних процесів зумовили виникнення системи мальовничих горбогірних та яружно-балкових ландшафтних урочищ. До схилових територій приурочені значні масиви широколистяних лісів. На днищах балок протікають струмки з каскадами водоспадів висотою до 3-4 м. Наявність широкої вирівняної заплави річки, зручність під'їзного шляху а також близькість розташування м. Кам'янця-Подільського сприяють розвитку стихійної рекреації, що особливо проявилася у пірогенному впливі та засміченні місцевості. За умови здійснення заходів очищенню території та контролю рекреаційної діяльності територія може успішно використовуватися для проведення 1-3 денних піших походів з елементами орієнтування на місцевості та використання техніки скелелазіння.
5. **Совий яр.** Територія є ландшафтним заказником загальнодержавного значення площею 827га. Завдяки особливостям рельєфу та природоохоронному статусу місцеві геосистеми зазнали меншого антропогенного впливу у порівнянні з іншими центрами. Збереженість природних умов при умові організації екологічних стежок дозволяє розвивати пішохідний пригодницький туризму з провідним напрямком – орієнтування на місцевості.
6. **Панівецький центр.** Сформований у долині р.Смотрич поза товтровою грядою. Тут завдяки глибокому врізанню русла річки спостерігаються значні гіпсометричні перепади та скелясті уступи висотою до 20-25м. На території розміщений ботанічний заказник загальнодержавного значення "Панівецька дача" площею 923га. Місцевість використовується для проведення змагань зі спортивного орієнтування. Деякий прояв тут має стихійна рекреація. У межах центру доцільно розвивати піший пригодницький туризм з елементами орієнтування на місцевості та використання техніки скелелазіння.

Окрім основних центрів можна також виділити кілька пунктів де було б перспективно розвивати окремі елементи пішохідного пригодницького туризму. Такими є Врублівецький

пункт, де наявний прямовисний скелястий берег висотою понад 45м та ділянка каньйону р. Смотрич в м. Кам'янці-Подільському де відбуваються змагання з техніки скелелазіння.

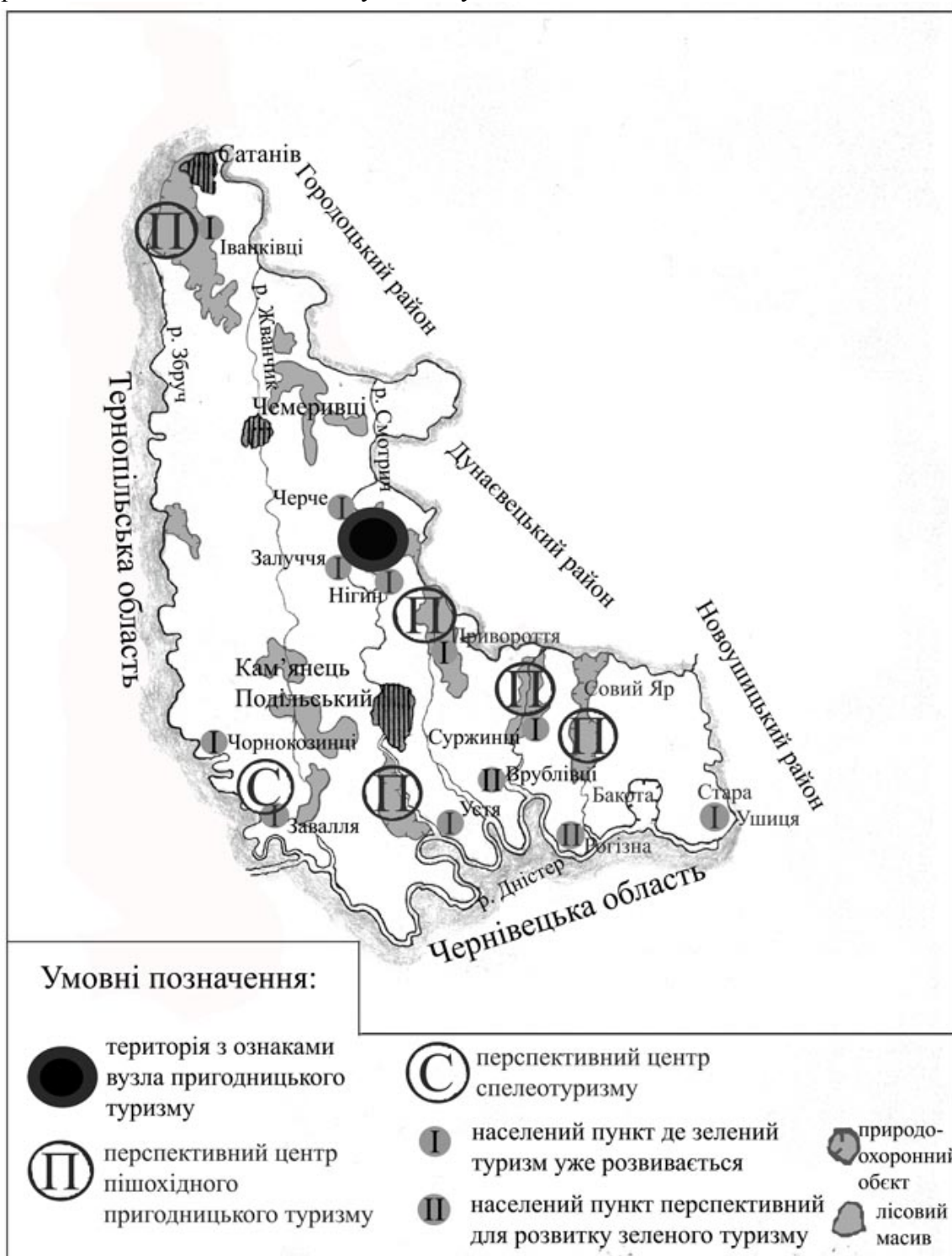

Рис. 1. Структура комплексу пригодницького туризму в межах НПП «Подільські Товтри» та її взаємозв'язок із формуванням системи зеленого туризму

Водний туризм передбачає подолання визначеного маршруту, що прокладений по відповідному водному об'єкту за допомогою плавзасобу, яким може бути байдарка, каяк, катамаран, надувний човен, пліт. Для розвитку пригодницького водного туризму найбільш доцільно використовувати байдарки та катамарани, оскільки вони прості в управлінні, мають високу маневреність та безпечні у експлуатації. Крім цього екскурсіводу на даних

плавзасобах досить легко контролювати дії учасників походу.

Ресурсний потенціал для розвитку водного пригодницького туризму є дещо бідніший порівняно з пішохідним. Лімітуючими факторами виступають: невелика кількість водних об'єктів де можна організувати туристичні маршрути (3 річки), сезонний характер діяльності, висока зарегульованість стоку річок та наявність гребель де необхідно обносити плавзасоби (технічні умови організації туристичних маршрутів на окремих водних об'єктах представлені в таблиці 1).

Таблиця 1

Технічні характеристики водних об'єктів у межах НПП «Подільські Товтри», що впливають на організацію і проходження водних туристичних маршрутів.

Водний об'єкт	Загальна довжина в межах НПП (км.)	Середня швидкість течії в межах (м/с.)	Загальна Довжина ділянок водосховищ (км.)	Наявність гребель	Довжина відтинку річки де може пройти байдарка		Довжина відтинку річки де може пройти катамаран	
					Загальна довжина (км.)	Ділянка із сезонною залежністю від рівня води (км.)	Загальна довжина (км.)	Ділянка із сезонною залежністю від рівня води (км.)
р. Збруч	158,5	0,4 – 0,5	36,2	5	158,5	21,5	117,2	15,5
р. Смотрич	106,15	0,5 – 0,6	15,6	4	106,15	–	106,15	81,4
р. Дністер	123,65	–	123,65	–	123,65	–	123,65	–

Найкращі природні умови для організації сплавів, серед водних об'єктів НПП «Подільські Товтри», характерні для р. Збруч. Тут технічні можливості організації сплавів добре поєднуються з високою концентрацією цікавих природних та історико архітектурних об'єктів, що добре оглядаються з русла.

Дещо гірші природні умови порівняно зі Збручем властиві для річки Смотрич. Тут поряд із значно коротшим маршрутним відрізком спостерігається висока залежність від сезонного рівня води, оскільки у літній період рівень він є недостатнім для проходження плавзасобів. Однак за концентрацією туристичних об'єктів доступних для огляду з русла та динамікою руху описані річки мають схожі показники.

Дністер, при відсутності природних і техногенних перешкод для руху туристичних плавзасобів, та маючи значну за довжиною ділянку маршруту в межах НПП усе ж мало перспективний для організації водних подорожей через відсутність течії. Цікавим є відтинки між с. Окопи та м. Хотином де зосереджені історико-архітектурні об'єкти.

Інші водні об'єкти, що розміщені у межах природного національного парку не мають задовільних умов для організації заходів з водного пригодницького туризму. При цьому основною перешкодою виступає мала водність річок.

Пригодницький спелеотуризм має значний потенціал розвитку завдяки прояву карстових процесів та утворенню підземних порожнин у межах НПП «Подільські Товтри». При цьому основна концентрація спелеологічних об'єктів перспективних для організації туристичних заходів тягнє до Товтровою кряжу та південно західної частини території парку у долині р. Збруч між селами Чернокозинці та Завалля.

Товтрова гряда складена переважно вапняковими породами, що легко розчиняються з утворенням таких форм рельєфу, як печери. Протяжність печер у межах товтр зазвичай невелика і досягає 10-20 м. доступних для проходження ходів. Найбільшу протяжність ходів серед них має печера «Городище», що розміщена на околиці с. Залуччя (загальні характеристики окремих спелеологічних об'єктів представлені в таблиці 2). Поряд зі згаданим об'єктом розміщені ще дві, невеликі за протяжністю ходів, печери. Нерегульоване відвідування цих печер зумовлює накопичення тут великої кількості сміття та окремі нещасні випадки. Саме тому необхідно організувати суворий контроль відвідування печер. Інші печери товтровою кряжу можуть виконувати лише допоміжні функції (як оглядові

об'єкти) при організації заходів з пішого пригодницького туризму.

У долині річки Збруч між селами Чернокозинці та Завалля карстові процеси проявляються межах неглибокого залягання та виходу на денну поверхню гіпсових ангідритів. Тут сформувалася система горизонтальних підземних порожнин зі значною довжиною ходів, що представлена двома печерами:

1. Атлантида – трирівнева горизонтальна печера з регульованим доступом. Значна кількість натічних та кристалічних утворень, а також догляд за її станом формують естетичну привабливість об'єкта;

2. Киянка-Малишка – трирівнева горизонтальна печера зі відкритим доступом. Має високий туристичний потенціал, однак потребує заходів з прибирання сміття та контролю відвідування.

Результати досліджень карстових процесів та особливостей залягання гірських порід, одержані учасниками спелеоклубу “Атлантида” дозволяють стверджувати, що в найближчому майбутньому в даному районі можливе відкриття нових печер.

Таблиця 2

Загальні характеристики окремих спелеологічних об'єктів у межах НПП “Подільські Товтри”

Назва об'єкта	Місце розміщення	Загальна довжина Досліджених ходів	Наявність натічних та кристалічних утворень	Режим відвідування
“Атлантида”	Гіпсовий кар'єр на околиці с.Завалля	Близько 5км.	+	регульований
“Киянка-Малишка”	Гіпсовий кар'єр на околиці с.Завалля	250м.	+	нерегульований
“Городище”	Лівий скелястий берег р.Смотрич на околиці с. Завалля	60м.	-	нерегульований

Окрім природних карстових об'єктів у спелеотуризмі можуть використовуватись також техногенні (катакомби, штольні). Системи штолень у межах НПП розміщені в межах сіл Привороття та Голенищево.

У окремих випадках територія може поєднувати кілька об'єктів, які є ресурсами для різних напрямків пригодницького туризму. До таких територій у межах національного парку можна зокрема віднести місцевість між селами Черче, Залуччя та Нігин. Тут зосереджені ресурси для розвитку пішого (Нігинський центр) та спелеологічного (печера “Городище”, та кілька менших печер) видів пригодницького туризму. Крім того через територію протікає р. Смотрич, яка характеризується на даній ділянці доброю проходимістю для туристичних плавзасобів. Описані умови дозволяють території виконувати кілька туристичних функцій. Відповідно туристичний інтерес до неї і тривалість перебування туристів у її межах будуть значно вищими ніж в аналогічній що має лише один тип ресурсів (навіть якщо ті представлені у більшій кількості). Отже на відміну від туристичного центру, де можлива організація послуг лише з одного виду пригодницького туризму така територія виконує роль туристичного вузла.

Як вже згадувалося вище, у межах багатфункціональної, в туристичному розумінні, території тривалість перебування туристів значно зростає тому виникає потреба в організації ночівлі. Це у свою чергу буде сприяти розвитку сільського (зеленого) туризму та організації кемпінгу. У перспективі з розвитком інфраструктури тут можливе будівництво невеликого готелю. Саме тому при організації послуг пригодницького туризму та формуванні туристично-рекреаційного комплексу території з ознаками туристичного вузла повинні освоюватись у першу чергу.

Крім описаної території, ознаки туристичного вузла (хоча вони й гірше виражені) властиві також для територій сіл: Завалля, та частково Привороття і Врублівці.

Аналіз об'єктів туристичного комплексу у межах НПП “Подільські Товтри” показує,

що вони зазвичай поєднуються у територіальному розміщенні із природоохоронними об'єктами. Відповідно виникає проблема антропогенного впливу на природні ландшафти та пошуку напрямків його зниження. Пригодницький туризм з умови створення системи екологічних стежок, спеціально обладнаних місць для розпалювання вогнищ та організації наметових містечок буде значно менше впливати на перетворення природних ландшафтів у порівнянні з такими видами природокористування як лісове господарство чи пасовищне скотарство, що часто поширені у межах природоохоронних об'єктах (до рангу заказника). Крім того вимоги до естетичної привабливості території та її збереження сприятимуть обмеженню стихійної рекреації та браконьєрства у всіх проявах. Таким чином інтеграція туристичної та природоохоронної діяльності у межах НПП "Подільські Товтри" буде ефективною як з економічних позицій, так і з природоохоронних.

Література:

1. Радзівський В. Бурма В. Медобори: путівник. – Львів : Каменяр, 1971. 181с.
2. Рутинський М.Й., Зінко Ю.В. Сільський туризм: Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 271с.
3. Сальська М., Худо В., Цибух В. Основи туристичного бізнесу: Навч. посіб. – Л.: Вид. Центр ЛНУ, 2003. – 295с.
4. Федорченко В.К. Мініч І.М. Туристичний словник-довідник: Навч. посіб. – К.: Дніпро, 2000. – 160с.

Summary:

Kasijanik I., Kiss O. NATURAL-RESOURCE BASE AND PRIORITY DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF ECOTOURISM WITHIN THE LIMITS OF NP "PODILSKI TOVTRY".

The analysis of territorial structure of natural resources is conducted in the article that can be used for forming of complex of adventure tourism within the limits of the NNP "Podilski Towtry". The most perspective directions of their exploitation are certain.

УДК 379.85 (075.8)

Оксана РУНЦІВ

ДЕМОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ТУРИСТСЬКИХ ПОСЛУГ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В процесі формування ринку туристичних послуг активну участь беруть споживачі, тобто особи, що визначають попит на ті чи інші туристичні послуги в регіоні. Вивчення особливостей демографічного складу населення Тернопільської області дозволить проаналізувати структуру попиту та потреби споживачів у туристичних послугах, а також варіанти пропозиції в розрізі наявних трудових ресурсів регіону.

Проблеми впливу демографічних чинників на туристичні процеси окремого регіону розглянуті в працях Заставецької О., Заставецького Т., Ткача Д., Джамана В. Проте дані дослідження носять фрагментарний характер, охоплюючи, в основному, вплив демографічних чинників на окремі види туризму.

Метою написання статті є опис та виявлення специфічних рис демографічної ситуації Тернопільської області та їх вплив на розвиток різних напрямків туризму, формування стійкого попиту і пропозиції на туристичному ринку регіону.

Зростання загальної чисельності населення збільшує туристський потенціал (до туристського обороту залучаються нові людські резерви). В Тернопільській області бачимо протилежну тенденцію – до зменшення туристського потенціалу через зменшення кількості населення. Чисельність наявного населення на 01.03.07 р. становить 1104,055 тис. осіб, чисельність постійного населення – 1100,804 тис. осіб. Для порівняння, у 2006 р. – 1104,710 і 1101,459 тис. осіб відповідно. Скорочення кількості населення відбуватиметься й надалі: загальний приріст (скорочення) чисельності населення становить -7,3 % [1]. І хоча даний показник дещо покращився в порівнянні з 2006 р. (-8,8 %), все одно веде до зменшення й показника щільності населення (83 особи/км²), який є одним із найважливіших для розвитку туризму. Збільшення густоти населення багатьох районів призводить до посилення